

פרק ב

ענין המנחמים

א. אין המנחמים רשאים לדבר עד שיפתח האבל בדיבור תחילה, או אם מצאוהו מדבר כבר עם מנחמים אחרים. והיום נהגו שאינם ממתנינים עד שיפתח האבל, והנה להם לישראל.

ומה שאמרו עד שיפתח האבל. כתב הב"י בשם הרמב"ן בספר תורת האדם שהביא משם רב האי גאון שהאבל אומר ברוך דיין האמת. והוא מטעם זה, כדי שיפתח תחילה. ע"כ.

דברי ערוך השולחן
וראיתי בערוך השולחן (י"ד ס"י ששעו אות א) שנתן טעם לדבר משום שהאבל צריך להצדיק עליו את הדין תחילה, וכמו שעשה איוב שאמר ה' נתן וה' לקח. ורק אח"כ יש לנחמו. וכמו שכתב הרמב"ן בשם הקדמונים. עכ"ד. ע"ש.

ויש לתמוה על דברי ערוה"ש הנ"ל שכן לא אמר איוב דברים אלו אלא על הממון.

וכמו שכתבו התוס' (כתרא קטז, א ד"ה כי על זה בחרת מעניי) וז"ל: טוב לך במכות הללו ממה שהיית עני. דעשיר היה. דלא מצינו שהפסיד איוב אלא בהמות אבל קרקעות וכסף וזהב לא הפסיד, אע"ג דקאמר ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה (איוב א, כא), מתנחם היה על הפסדו שלא היה לו לחוש שבמותו לא יולך כלום עמו. כדכתיב בקהלת ומאומה לא ישא בעמלו שיולך וכו' עכ"ל. ונדרחתה ראייתו של בעל ערוך השולחן, שמפורש שלא אמר דבר זה על מות בניו ובנותיו. ואין צידוק דינו זה של איוב שייך לניחום ומנחמים.

מקור הדין במועד קטן (פ"ה, ב) אמר רבי יוחנן: אין מנחמין רשאים לומר דבר עד שיפתח אבל. שנאמר (איוב ג, א) אחרי כן פתח איוב את פיהו, והדר ויען אליפו התימני. עכ"ל.

ופסקה הרא"ש שם (פרק ג ס"י צ"ט) וז"ל: אמר רב יהודה אמר רב אין המנחמין רשאים לומר דבר עד שיפתח האבל. שנאמר ואין דובר אליו דבר, וכתיב בתריה אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו, הדר ויען אליפו התימני ויאמר. עכ"ל. ונראה שדקדק לכתוב ראייה מהכתוב ואין דובר אליו, דמוכח מפי שאין המנחמים רשאים לפתוח. וכן הוא בירושלמי דמו"ק (פרק ג, ה) אמר ר' יוחנן ואין דובר אליו אפילו דברי תורה. כיע"ש.

וב"פ הרמב"ם בהלכות אבל (יג, א) ע"ש. וכ"כ במחזור ויטרי (ס"ד) שכשנכנס [האבל] לביתו והעם אחריו. ואין רשותם לדבר עד שיפתח האבל תחילה. שכן מצינו בריעי איוב כל זמן שלא דיבר ישבו דוממים. שנאמר וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דובר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד. ויען איוב ויאמר. ויען אליפו התימני ויאמר. ודברו אחרי כן כולם. עכ"ד. וכ"פ הטור (י"ד ס"י שש) והב"י (שם) ובשו"ע (שעו, א). ובספר לקט יושר (י"ד עמוד צא ענין א) ועוד.

שהאבל צריך להתחיל לדבר תחילה יוצאים עי"ז שהאבל התחיל בדיבור ואמר ברוך דיין האמת, אך צריך שיאמר זאת לאחר הקבורה שאז יכולים כבר לנחמו, ומספיק זאת על כל הבאים אחריהם לנחמו ויודעים מזה. עכ"ל הרב ציץ אליעזר בטעמו השני.

אך נראה שגם זה לא יועיל בזה"ז. דהא אין נוהגים כלל בפתחת הש"ץ הנזכרת בטור. ומבין המנחמים אפילו אחד מיני אלף אינו יודע לפתוח בכך, כיוון שלא הורגלו בזה.

אך הביא הרב ציץ אליעזר עדות לדבריו וז"ל: וראה זה מצאתי בספר פאר הדור ח"ד הערה קח' שהרה"ג ר' מאיר גריינמן מעיד ובא על הגאון החזו"א ז"ל דכשהלך לנחם אבלים היה החזו"א לפעמים פותח בדברים ראשון לפני שהתחיל האבל, כשהבחין איך קשה לאבל לדבר מעוצר יגון מיראת הכבוד. עיי"ש. הרי לנו מעשה רב איך שהתנהג בזה הלכה למעשה ואשר יש בזה סיוע רב לדברינו האמורים (וכדאי להעיר גם זאת דעל לשון "אין רשאים" מצינו בכמה מקומות בתוס' שמכארים שהכונה רק שאינם מחויבים. יעוין בתוס' קרושין דף לג ע"א וע"ב. וחולין דף נ"ד ע"ב ד"ה אין. וערכין דף כ"ח ע"ב ד"ה אומרים עיי"ש). עכ"ל הרב ציץ אליעזר בעדותו הנ"ל.

לשון 'אין רשאים'

ובאמת מה שהביא מדברי התוספות בדוכתי טובא יש לעיין בזה היטב, דת"ח אמר מילתא. והנה בתוספות קידושין (ל. א ד"ה אין בעלי אומנות) כתבו וז"ל: תימה מה לשון רשאי שייך דמשמע דאיכא איסורא. וי"ל דמיירי בעוסקין במלאכת אחרים והשתא שייך לשון רשאים. ומיהו י"ל רשאים כמו חייבין. כי ההיא דתנן בערכין פרק המקדיש שדהו (דף כח. ב) כמה רוצה אדם ליתן בשור זה לעולה אע"פ שאינו רשאי, פ"י אע"פ שאינו חייב. והשתא ניחא דמיירי שפיר בעוסקין במלאכת עצמן. עכ"ל. ושם (ע"ב ד"ה אין ת"ח)

טעמים לכך שאין רגילים בדין זה ובזמן הזה אין האבלים רגילים בכך. ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סי' מה) נתקשה בזה שעל פי רוב אין האבל מתחיל לדבר כלום עד שמדובכים אותו. אי משום צערא דיליה, ואי משום יראת הכבוד וכדומה. ומבלי משים מתחילים תחילה בדיבור להביע השתתפות בצערו ולדבר בשבחו של הנפטר. והרי זה נגד הלכה פסוקה באין חולק עליה. וכתב להליץ על פי מה שכתב הלבוש (סי' שעו סוף א) שהאבל מתחיל להראות צערו שמצטער מאד על מותו ואחר כך מתחילין לנחמו. אבל מקודם אין שייך לנחמו דשמא אינו מצטער על מותו. עכ"ל. וא"כ זיל בתר טעמא, וכל היכא דמכירין שהוא כן מצטער, ומרוב צער יגון אין באפשרותו לפתוח תחילה בדברים, אזי רשאים המנחמים לפתוח תחילה. ע"כ דברי הרב ציץ אליעזר.

ובעיני תמוה, שכיוון שמאיוב גמרינן לה, והלא רעיו ראו גודל צערו ובכל זאת שתקו שבעה ימים, וכדמפורש בקרא (איוב ב. ג) ישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד. ע"כ.

והגאון ציץ אליעזר (שם) כתב טעם נוסף לדבר וז"ל: עוד חשבת דיתכן שהדין הזה הוא רק בפתחה ראשונה של ביאת המנחמים אצלו. כההיא דאיוב שילפינן משם הך דינא במו"ק (כת. ב). אבל כל שהאבל פתח כבר לדבר לפני מנחמים, תו המנחמים הבאים אחריהם אין צריכים כבר לחכות שיפתח תחילה בדברים. ואני לומד זאת מלשונו של הטור שם כותב וז"ל: ואחר כך נכנסין עם האבל לביתו והוא מיסב בראש. וש"צ אומר נשאלו רבנן מעמא. ואבל אומר ברוך דיין אמת. וגדולי החכמים מנחמין כל אחד ואחד כפי מה שרואה לדרוש בנחמה וכו'. עיי"ש ובפרישה. הרי לנו שלצאת ידי זה

אצלו, והוכיח כן מאיוב. וחידש שכל שהאבל פתח כבר לדבר לפני מנחמים, תו המנחמים הבאים אחריהם אין צריכים כבר לחכות שיפתח תחילה בדברים. עכ"ל. נראה שדבריו בזה נאמנו מאוד. שאטו על כל אחד ואחד יפתח האבל מחדש. אבל מי שנכנס ולא מצא לא מנחמים, ולא אבל מדבר, אינו רשאי לפתוח עד שיפתח האבל. ומיהו בזה"ז שלא כו"ע דינא גמירי, ואפילו כמה מתופסי התורה לא ידעו להלכה זאת, או לא יעלה זכרונה לפניהם בשעת מעשה, בודאי שאין להמתין עד שיאמר האבל ברוך דיין האמת, ודי בדיבור כל שהוא. וגם בלי דיבור, הלא לצורך ניחום האבל בא, ולומר דברים שמשקטים את רוחו. ואם לא יפתח האבל בדיבור, יחזור המנחם כלעומת שבא בלא אומר ודברים. וזה נראה טעם וסיבה למה שכתב הציץ אליעזר בשם הגאון החזו"א שהיה פותח לפעמים בדיבור גם אם לא פתח האבל. שעליו ז"ל אין לומר שלא ידע או לא זכר ח"ו, שכל התורה כמונחת בכיסתיה. אלא שכיוון שלא פתח האבל יפתח המנחם. ושאיני ריעי דאיוב שסיפק בידם לישב לפניו שבעה ימים, באופן שכל הניחום שניחמוהו היה לאחר שבעה. משא"כ אנו בדורותינו, שכל ישיבת המנחמים לפני האבלים היא מספר דקות ספורות. ויתכן שיש בזה כדי ליישב מעשים בכל יום בזה"ז.

כתבו ז"ל: תימה וכי כל הני דלעיל מיירי בלא קמו שחרית וערבית וצ"ל אינו רשאי אינו חייב כדפי' לעיל. עכ"ל. וכן בערכין (כח. ב ד"ה זמרון כח אדס) כתבו ז"ל: פירוש שאינו חייב. כמו נושה דמתרגמינן רשיא. כך פירש"י. ולפי"ז אומר הרב רבי יעקב בר שמשון הא דאיתא בפ"ק דקדושין (דף ג. א) אין בעלי אומניות רשאי לעמוד בפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקים במלאכתן, מיירי אפילו בעסקין במלאכתם. ורשאיין ר"ל חייבין. כמו אע"פ שאינו רשאי דהכא ר"ל אע"פ שאינו חייב. ואי מיירי במלאכת אחרים ניהא למימר רשאיין ממש. ע"כ. והרי בכאן שדו נרגא בדברי עצמם. שאין הדברים מוכרחים כלל, משום דתליא באוקימתא אם במלאכה שלהם עסקים או אם של אחרים. ואין הכרח לפרש הלשון רשאיין כחייבים ממש נוע"ע תוס' בכורות כח, א ד"ה זאיך ובשרם. ואכמ"ל.

וכפי כל הנ"ל הגאון בעל ציץ אליעזר ירד להציל ולא הציל. שלקו"ד אין אף אחת מראיותיו מוכרחת כמו שכתבתי, ואדרבה חלקן נסתרות מעצם מקום מציאותן.

קיום טעם שאין נוהגין בדין זה בזמן הזה ברם. מה שכתב שיתכן שהדין הזה הוא רק בפתחה ראשונה של ביאת המנחמים

ב. עניין הניחום הוא שיאמר בפני האבל דברים המשקיטים את רוחו ומפיגין את צעריו. ומה שנהגו לומר 'המקום ינחם אתכם' או 'מן השמים תנחמו', אין יוצאים בזה ידי חובת ניחום האבלים.

בישיבה לדבר עמו. וכמו דאשכחן בסוף מו"ק (פ"ה, ט) בעובדא שמתו בניו של ר' ישמעאל ונכנסו ד' זקנים לנחמו, ר"ט וריה"ג וראב"ע ור"ע, ששם הוא דינא דר' יוחנן דאין המנחמים רשאים לומר עד שיפתח אבל. עכ"פ משמע שאמירת המנחמים המקום ינחם אותך, הוא רק גמר דברים של המנחמים להאבל. שלכן בזמן שלא שייך ממש עניין התנחומין, שהוא כשעומדים בשורה תיכף אחר הקבורה, שאין שם מקום הישיבה להאבלים, וגם עיפים ויגעים עדיין מעניין הקבורה וכבוד המת בהספדים וכדומה, הנהיגו רק לעשות מקצת מעשה התנחומין. וכן כשבאו לביהכ"ג קודם מזמור שיר ליום השבת, שאין כאן המקום לישיבת אבלות וגם לא הזמן לזה, הנהיגו לעשות הפחות שבתנחומים שאפשר. וכן הוא גם בעזרה, חייבו לנחם לכל הפחות במקצת תנחומין שאפשר. ולכן נהגין זה אנשים שבאו לקיים מצוות תנחומין ממש, שיושבין ומתעכבין שם איזה זמן ושמעו ודיברו דברי תנחומין ממש, שבגמר דברים כשכבר קיים מצוות התנחומין, לגמור בברכה זו דהמקום ינחם אותך, בשעה שפורש מבית האבלים לילך לביתו. שהרי התירו לומר ברכה זו להעם במקום תנחומים, בכל מקום שאירע להיות זמן קצר עם האבל. שלכן פורשין מן האבל בברכה זו. וכיוון שהוא פרישה, לא שייך לומר זה כל כך כשעדיין הוא יושב, אלא כשכבר עמד לילך מבית האבל לביתו, שניכר שהוא פורש שם לילך מבית האבל. עכ"ל הרב אגרות משה.

ומינה למדנו שמעשה כל שהוא אינו מועיל להיות כפתיחה בדברים. וגם שאין

אמירת 'המקום ינחם אתכם' וכדומה וירא יוסף כי יושט משה ידו בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ה סי' ט) שפשוט שהמצווה לנחם אבלים, אינו רק זה שמברכים אותו שהמקום ינחם אותו היינו שיתן לו חיזוק להתנחם. שבזה לכד אין האדם מתנחם ונעשה שקט ברוחו, שזהו עיקר התנחומין שחייבה תורה. אלא כדמצינו בחברי דאיוב שבאו אליו לנחמו, שהרכו לדבר אליו, וכן אליהו, והקב"ה בעצמו, עד שנשקט רוחו עליו. ומה שאמרו במו"ק (פ"ה, ט) שאין מנחמין רשאים לומר דבר עד שיפתח אבל, שנאמר אחרי כן פתח איוב את פיהו וכו', לא שייך זה לעניין אמירת המקום ינחם אותך, שברכה זו שייך אף כשאין האבל אומר כלום. וכשעומדין בשורה, אומרים להם המנחמים תנחמו מן השמים בלא אמירת האבל שום דבר. ואמנם יש לצדד ולומר שבמקום שעושים שורה, עמידת האבלים לשורה הוא כתחילת דיבור. וכן אפשר לומר גם במדות (פרק ב, ט) שמי שאירעו דבר מקיף לשמאל.

שואלין אותו מה לך מקיף לשמאל, ומשיב שהוא אבל. ואומרין לו השוכן בבית הזה ינחמך וכו'. הוא כהתחלת דברים מצד האבל בזה שהשיב שאני אבל, אף שאין כוונתו לזה שיישיבו לו. אבל יותר מסתבר לומר שאין זה התחלת דברים מהאבל אלא לתנחומים אלו שמברכו שהמקום ינחמהו, וא"א לומר יותר, כמו בזמן השורה ובעזרה. וכן מה שנוהגים בביהכ"ג לפני מזמור שיר ליום השבת נכנסים האבלים לביהמ"ד ומקיפים ואומרים להם הקהל המקום ינחם אותך, אין צורך שיפתח האבל. משום שאין זה חיוב התנחומים ממש, שאינו יוצא בזה אלא

באמירת המקום ינחם אתכם וכו' או באמירת העדות השונות, כדי ניחום אבלים. וצריך לתנחמו מן השמיים וכל כיוצא בזה כפי מנהגי לנחמו בדברים המשקימים את רוחו דווקא.

ג. ובשעת הדחק, כגון שאין לו פנאי להגיע לנחם האבלים, או שהמרחקים גדולים ואינו יכול להגיע לבית האבל, יוצא מקצת ידי חובת ניחום אבלים ע"י הטלפון.

ניחום אבלים בטלפון

ועינא דשפיר חזי להאגרות משה גופיה (בחלק א"ח ד ס" ב) שיצא לדון בנחום אבלים דרך הטלפון. וכתב שלניחום אבלים יש שתי פנים. טובת אבלים החיים שהם טרודים מאד בצערם ומחוייבים המנחמים לדבר על לבו ולנחמו, ובשביל זה מחוייבים המנחמים לילך לביתו למקום שהוא נמצא. ושנית לטובת המת כדאיתא בשבת (קנב, א) א"ר יהודה מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני אדם ויושבים במקומו. ומסיק עובדא דמת שאין לו מנחמים שבכל יומא הוה דבר ר' יהודה בי עשרה ותיתבי בדוכתיה, ואיתחזי ליה בחלמיה דר' יהודה, וא"ל תנוח דעתך שהנחת את דעתי. הרי ממילא ידעינן שכשיש מנחמין איכא בזה גם טובת המת. ומטעם זה כתב הרמב"ם בפ"ד מאבל (הלכה ז) יראה לי שנחמת אבלים קודם לבקור חולים. שנחום אבלים גמ"ח עם החיים ועם המתים וכו'. ע"כ. ומשמע לי שמצד האבל החי שייך לקיים גם ע"י הטלפון. אבל המצוה שמצד טובת המת לא שייך אלא דוקא כשיבוא לשם במקום שמתנחמים או במקום שמת. ואף מצד האבל החי נמי ודאי עדיף כשבא לשם שהוא גם מכבודו. שזה עצמו הוא ג"כ ענין תנחומין כלשון ר"ע במו"ק (סא, ב) כשמתו בניו והספידום כל ישראל עמד ר"ע ואמר אחבנ"י שמעו אפילו שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם. וענין הכבוד לא שייך ע"י הטלפון.

שלכן למעשה אם אפשר לו לילך לבית האבלים שהוא קיום מצוה שלמה, לא שייך שיפטר בטלפון. אך קצת מצוה יש גם ע"י הטלפון, שלכן אם א"א לו ללכת לבית האבלים כגון מחמת חולי או טרדה שהוא טרוד במירדא דמצוה, יש עליו חיוב לקיים מה שאפשר לו. יש לו לנחם ע"י הטלפון שג"כ יש בזה מצוה. ולא יאמר כי מאחר שאינו יכול לילך לבית האבלים אין עליו שום חיוב כלל. וכה"ג כתבתי בתשובה ביו"ד (חלק א ס"י רכג) לענין בקור חולים עי"ש. עכ"ד הרב אגרות משה.

ולפי זה יש להבין שמה שמדבר עמו בטלפון כעין ביאתו לבית האבל דמי. אבל לא בואר די הצורך כיצד ינחם את האבל. ובודאי שלא מספיק במה שיאמר לו המקום ינחם וכו', או כל נוסח אחר כמנהג העדות, וכפי שכתב האגרות משה בעצמו בתשובתו הנ"ל. אלא צריך שינחמנו בדברים המשקטים את רוחו. ולקו"ד זה מן הנמנע בטלפון לעשותו. ובודאי שלא יצא ידי חובתו בניחום בטלפון. כי אם מקצת מן המקצת אולי כלפי האבל, אבל לא כלפי ההלכה. ושמא מצד מהיות טוב אל תקרי רע. וצ"ע.

הגדרת המנחמים

ואותם מנחמים^[כב] נראה מדברי הרשב"א בתשובה (חלק א ס"י תקח) שאינם מבני ביתו ואין הדבר תלוי בדברי ניחומים

בן היים

[כב] נראה שכוונת מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה לבאר גדר המנחמים באופן כללי ומינה נלמד לכל המדובר בפרק זה,

הטור והשו"ע (פי' שעד, ו).

ואפילו למה שפסק מור"ם ז"ל שם בהגה בשם י"א שהאידנא נוהגין להקל באבלות זה של המתאבלים עמו, דאין זה אלא משום כבוד המתאבלים, ועכשיו נהגו כולם למחול. וכן נוהגין האידנא שלא להתאבל כלל עם המתאבלים וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים. ומ"מ נהגו שכל קרובי המת, הפסולין לו לעדות, מראין קצת אבילות בעצמן כל שבוע הראשונה, דהיינו עד אחר שבת הראשון. שאינן רוחצים ואין משנים קצת בגדיהם כמו בשאר שבת (נדול) אוספרייך נהגו כן). ויש מקומות שנהגו עוד להתחמיר בעניינים אחרים, והעיקר כמו שכתבתי. ע"כ.

וכ"כ מהריק"ש בהגהותיו ז"ל: והאידנא נהגו להקל באבלות של המתאבלים עליהם. וכל המתאבל הרי הוא כלועג על המתאבלים. ע"כ. וכ"כ בשלחן גבוה (פי"ק יז) שכעת לא נהגו כן לא בקריעה ולא באבלות. ע"ש. וכ"כ במסגרת השולחן (פי' שעד).

ועיין בשו"ת תורת חסד מלובלין (חלק א"ח סי' יז אות ו) שאין להקל, שאיך יכולים לשנות ממה שכתוב דין זה בברייתא (פ"ק ב, ג). שאע"פ שנהגו עכשיו למחול, מ"מ אף שבטל המעם לא בטלה התקנה. ש"ל כמ"ש הרא"ש בתשובה (כלל ב סי' ה) שכל שהמעם ידוע ומבורר כי הכא, שאינו מתאבל עמו אלא בפניו, אבל שלא בפניו א"צ לנהוג אבילות, וידוע לכל שהוא משום כבוד המתאבלים, מש"ה בטלה התקנה ממילא, כיון שנהגו למחול. עכ"ד. עכ"ז בפניו מיהת נוהג מקצת אבילות, ואינו מן המנחמים.

שמנחמים את האבל בפועל. וז"ל: ועכשיו נהגו הרבים ללכת עם האבלים מבית הכנסת עד ביתו ושוהין עמו בעמידה מעט. ואחר כך כל אחד פונה לדרכו. וכל שאותן שמלוין אותו עומדין שם זהו כמנחמין אצלו. וכל שהלכו אף על פי שקרוביו ומיודעיו עומדין שם קרוי אין מנחמין אצלו. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת חיים ביד (פי' קבה אות ו) שאבלות ליכא במקום שאין מנחמים היכא דכולם אבלים. והביא ראיה מרש"י ביחזקאל (כד, ג) וזה ע"ד שאמרו רז"ל צרת רבים חצי נחמה. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה קמא חלק א סי' עח) שאע"פ שכתב מהרי"ל מעם שאין מתאבלים בשעת הדבר משום בעיתותא, מ"מ לענ"ד נראה שיש לו יסוד במקרא בפסוק יחזקאל (כד, ג) ועשיתם כאשר עשיתי וכו'. ופירש"י לא תנהגו אבילות כי אין מנחמין לכם, שאין בכם אחד שלא יהיה אבל, ואין אבילות אלא במקום המנחמין. הנה ראינו שבשעת הדבר ר"ל אשר רבים הם אבלים, אין לנהוג אבילות. ומה גם שאין אבילות אלא במקום מנחמין, ובעת ההיא אין איש הולך לנחם משום בעיתותא וכו'. עכ"ד. וכ"כ הגאון יד שאל בהגהותיו לשו"ע (פי' שעה). יע"ש.

ואף אלו שהם מבני ביתו, אע"פ שיתכן שאינם אבלים ממש, מ"מ נוהגים קצת אבל, ואינם נחשבים כמנחמים. וכמו שאמרו במסכת שמחות (פרק ד, א) חכמים אומרים כל מי שמתאבל עליו מתאבלין עמו, וכל מי שאין מתאבל עליו אין מתאבלין עמו. ע"כ. ובמו"ק (כ, ג). וכ"פ הרא"ש בפרק ג' ממו"ק (פי' לה) וכ"פ

בן חיים

הן לענין פתיחה בדברים והן לענין נענוע ראש האבל וכו'. והוא גם נפק"מ לענין ברכת המזון בבית האבל המתבאר לקמן (פרק ה סעיף ד) שתלוי בנוכחות אחרים כיע"ש. המגיה.

ד. בימי קדם כיוון שנענע האבל בראשו, יודעים המנחמים שעליהם להיפטר. והיום שאין סימן מוסכם לזה, על המנחם להיות רגיש בדבר זה שלא להכביד על האבל. ובכלל זה יתחשב בשעות אכילה ומנוחה של האבלים, ולא יכנס בשעות אלו או בשעות מאוחרות בלילה.

דין נענע הראש

והנה אמרו ז"ל (פירק כו, ב) אמר ר' יוחנן אבל כיון שנענע ראשו, שוב אין מנחמין רשאיין לישב אצלו. ונפסק להלכה בשו"ע (שעו). « שכיון שנענע האבל בראשו, בענין שנראה שפותר את המנחמים, אינם רשאים לישב אצלו. עכ"ל.

באו לשבור את כוח האבל.

ועיין בשו"ת הרשב"א (חלק ה סי' קלג) שאין המנחמין באים אלא ביום. וכן דעתי נוטה מדכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וכל מקום שנאמר בו יום, יום דוקא ולא לילה. כדאיתא בפ"ק דמגילה (דף כ. ב. ע.) עכ"ל.

התחשבות באבלים

והנה כיום מנהג רע הנהיגו האנשים בעצמם. שאמנם מרגישים חובה לעצמם לנחם את האבל, ועל כן יפקדו את ביתו בכל עת ובכל שעה, מבלי להתחשב בשעות אכילתו של האבל, ובשעות מנוחתו. ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה, יכנסו המנחמים בכל עת ובעל שעה כפי נוחיותם הם. ולא כפי דרכי האבל באכילה ושתיה ושינה. וספק אם באו לנחם את האבל או למלא חובה הרובצת על מצפונם, וכל הארץ

ומניין לבריות ההיתר להיכנס בשעות המאוחרות של הלילה. וחלקם אף יחציפו פנים לכת תחילה אל בית המשתה ולבית הכלולות לשמוח בשמחת חתן וכלה, ורק לאחר שייסמו שם יבואו אל בית האבל בשעה מאוחרת. ועוברים על דברי שלמה המלך (קהלת ז, ב) טוב ללכת אל בית האבל מלכת לבית המשתה וגו'. והגם שבזה"ז אין סי' מוסכם וידוע מצד האבל לפטור את המנחמים, וכמו שכתב בערוך השלחן (כו שעו אות א), מ"מ צריכים המנחמים להרגיש בכך. ע"ש.

ה. אבל אינו צריך לקום בפני זקן או חכם, אבל רשאי להדר בקימה כל שהיא בפניהם. ואם קם מפניהם אין אומרים לו שב.

גדולים אין אומרים להם שבו דמשמע תיב בחולי, תיב באבילות. דשבו משמע לשון אריכות כדמתרגמינן שבו לכם פה עם החמור אורכו לכוון הכא. ע"כ. ומשמע שיש הקפדה באמירה זאת. וכ"כ הרמב"ם בהלכות אבל (פרק יג, ה). יע"ש.

מחלוקת ראשונים אם רשאי לעמוד ועיין בכסף משנה שביאר דעת הרמב"ם שלגבי נשיא אע"פ שאינו חייב לעמוד, מ"מ אם רצה לעמוד עומד. ע"ש. ובלחם משנה כתב שכפירושו כתב גם הרי"ף. אבל התוס' ס"ל שאינו רשאי לעמוד מפני נשיא. ולכן אם עמד אינו אומר לו שב. שבלא רשות עמד. ע"ש. ומשמע מדברי הלח"מ שלדעת התוס' אינו רשאי כלל^[2]. וכן נראה מדברי רבינו ירוחם (נתיב כת דף רלד טור א) שכתב: אבל אינו

מקור הדין
במו"ק (כז, ב) א"ר יוחנן הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה. וא"ר יוחנן לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה. ע"כ. ובתוספות שם (ר"ה ד"ג ר"ח לכל אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה) פירוש תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו. אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו. דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד, ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות. ע"כ.

טעם לדין והמאירי (מ"ק כז, ב) כתב הטעם שאם עמדו אין אומרים להם שבו, שמשמעם של דברים שישב בחוליו או באבלו. אלא שמצדד ראשו אצלם בכניעה ובדמימה. ע"כ. וכ"כ בתוספות הרא"ש שאם עמדו בפני

בן חיים

[בג] אחר המח"ר אעירה בזה איזה הערה מהנלע"ד והוא כי בדברי התוס' הניתנין למעלה בדברי מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה איתא "שאינן צריכין לעמוד". ומשמע שאינם צריכים אבל שפיר רשאי. ועוד שראה ראיתי בעוניי דברי הלח"מ וז"ל: "התוספות לא פירשו כן שהם פירשו דטעמו דאין אומרים לחולה כן דבלא רשותו ודאי ישבו כיון דמן הדין לא היו צריכין לעמוד א"כ פשיטא שישבו בלא רשותו". עכ"ל. והנה לכאורה בדבריו אינו מוכרח כהבנת מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה, כי לשון הלח"מ בדעת התוס' הוא "דמן הדין לא היו צריכים לעמוד", משמע שפיר דרשאי, רק שלא היו צריכין, ועל כן אינו צריך לתת להם רשות לשבת. ונראה כי כוונת מו"ר אבי למצוא חידוש בדברי הלח"מ ולהוכיח מדבריו דסוברים תוס' דאין רשאי וחולקים על הרמב"ם בתרתי הן על טעם שאין אומרים להם שבו והן על הא דאין חייבין לדעת התוס' אינן רשאי. ועוד יש לי להעיר דלכאורה גם מגירסת הרמב"ן בתורת האדם אין להוכיח דאינם רשאי, דהא לעיל (סעיף א) העיר מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה בדברי הציץ אליעזר לגבי הלשון אין רשאי דמשמע בתוס' אין חייבין וכו' והביא ראיות רבות ללשון זה ושאינן הכרח לפירושו פירוש אחד בכל מקום, ושפיר יש לומר דזוהי כוונת הרמב"ן הכא דרשאי פירושו חייבין. ובמשי"ם חופשי בדברי הפוסקים מצאתי להגאון ציץ אליעזר (חלק ח ס' לג) שהביא מדברי הרה"ג ר' שריה דבליצקי שרצה לדייק כדיוק מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה בלשון רבינו ירוחם ז"ל: "בדברי רבינו ירוחם (נתיב כת) שגורס להדיא בלשון אבל אינו רשאי לעמוד אפילו לפני נשיא, ומשמע מלשון זה של אינו רשאי שהוא אסור". ואף שבתחילה כתב הגאון ציץ אליעזר דלכאורה ראיה נכונה היא, לאחר מכן הוכיח דאין נכון להוכיח כן, משום לשון הרמב"ן הנ"ל שכתב "הכל רשאי לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה" ותמה דאם נפרש רשאי כפשוטו, וכי כל העולם רק רשאי לעמוד מפני נשיא, והלא מחוייבים ועומדים הם, אלא ודאי דכוונת הרמב"ן במילת רשאי לומר מחויבין וכן יש לפרש בדברי רבינו ירוחם. עכ"ל. ע"ש. ומדבריו למדנו דמנוסת הרמב"ן ראיה דרשאי האבל לעמוד ורק אינו חייב. אך אחר העיון נראה כי נאמנו יותר דברי מו"ר אבי בדיוק לשון הרמב"ן כי בכל המקומות שמופיע הלשון רשאי בדבריו הן בתורת האדם (ראה למשל בתורת האדם ענין ההתחלה כת, ב ובענין האבלות סג ועוד) והן בחידושי על הש"ס כוונתו לרשאי ולא לחייבין כאשר יראה המעיין (ובפרט

רשאי לעמוד אפילו לפני נשיא. ע"כ. יע"ש. וכן י"ל על פי גירסת הרמב"ן בתורת האדם (דף ע' עמוד ד) וז"ל: א"ר יוחנן הכל רשאין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה. ע"כ. ע"ש.

טעם לפטור אבל מקימה - שו"ת שבו"י ולכאורה יש להבין שכן אבל חייב בכל המצוות כולם, ולמה יהיה פטור מקימה מפני נשיא, ולדעת התוס' גם אינו רשאי. וכבר עמד ע"ז בשו"ת שבות יעקב (חלק א סי' כו) והביא מדברי הלבוש ביו"ד (סי' שנו) שכתב הטעם מפני שטרודין בצערן. אך עיקר טעם זה שכתב הלבוש פגום מעיקרא הוא. דהרי איתא בש"ס דכתובות (י. ה) ובמו"ק (טו) ובסוכה (כה ע"א) ובברכות (יא, א) שאבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר. ולא אמרינן דמשום טרדא פטור דמבעי ליה ליתובי דעתיה כדאיתא בסוכה (כה, א). וגם עיקר עמידה מה טרדא אית ביה, דהרי אפילו אונן שקרע מיושב צריך לחזור לקרוע מעומד (כדאיתא ביו"ד סי' שמו, א). אכן ג"ל טעם אחר הא דאין אבל וחולה מחויב לעמוד אפילו לפני נשיא, מטעם דאיתא בש"ס דקדושין (כז) וז"ל יכול יעמוד מפניו בבית הכסא ומבית המרחץ, ת"ל תקום והדרת. לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור. וזה ג"כ הטעם באבל שמעולל בעפר, והחולה מוטל על ערש דוי, אין זה קימה שיש בה

הידור. וגם בט"ב שנוהגין לישב על הארץ להתאבל על חורבן בהמ"ק, ג"כ אין זה קימה שיש בו הידור ואינו מחויב לעמוד מפניו. אכן אם רוצה לעמוד מפניו ודאי אין בו איסור, כמבואר ומשמע ברמב"ם פרק י"ג מהלכות אבל, וע"ש בכסף משנה. וכן משמעות התוספות במועד קטן (פרק ג דף כז, ב ד"ה לכל אותרים שבו). וכן ג"ל קצת ראייה מהא דכתיב וישתחו ישראל על ראש המטה ברש"י ובמדרש כדי לחלוק כבוד למלכות. הרי שאף בחולה מותר לחלק כבוד למי שגדול ממנו, וה"ה באבל, דבחדא מחתא מחתינהו. ואף שלא נעלם ממני שכתבו התוספות במו"ק (כ. א) בשם הירושלמי דאין מביאין ראייה מפסוק שקודם מתן תורה, מ"מ מצינו כמה פעמים בש"ס ופוסקים דלמידין אף מפסוק שקודם מתן תורה. ועיקר מצות פ"ר אנו למידין מברייתו של עולם וכו'. עכ"ד.

דחיית הטעם

ולפי טעם זה אין תועלת בקימה שלו, שהרי אין בה הידור. אך לפי מה שכתב טעם שבט' באב אין קמים משום שיושבים על הארץ ואין הידור בקימה זאת. כיע"ש. נהי נמי שלגבי ט' באב יש לדחות דשאני אבלות ישנה שלא שייך בה טעם זה, וכמו שכתב בשו"ת יביע אומר (חלק ג יו"ד סי' כו), שאף לפי טעמו של השבות יעקב לא שייך זה

בן חיים

בחדושו לחולין נד, א בהא דאין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים שהכריח כפירוש רש"י דאין רשאין היינו אינן מותרים משום "דלשון רשאין הזקיקו לכך" ולא חלק עליו הרמב"ן כלל בהא ועוד הכריח כפירושו כיע"ש, ועלינו לומר דלשון התוס' לחוד ולשון הרמב"ן לחוד, ולמה יחלק בלשונו הכא בלא לפרש, הא למדת שדיוק מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה בלשון הרמב"ן אמת ויציב. וראה לקמן בדברי מו"ר אבי הרה"ג המחבר זלה"ה אחר שהביא דעת היפה ללב וערוך השולחן דאין האבל רשאי, הביא משו"ת יביע אומר שדחה הדברים והגאון יביע אומר שם כתב שמונסח הרמב"ן יש ראייה לדבריהם, הא קמן שגם הגאון יביע אומר כך ס"ל בלשון הרמב"ן ודלא כמו שדייק הגאון ציץ אליעזר. ועיין. ומרגלית יפה מצאתי בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' רלד) לאדמו"ר מצאנו זצ"ל שדן בזה ותלה במחלוקת זו דרך דרש בטעם שיוסף לא בא אצל אביו אלא רק כאשר הוגד לו שחולה הוא, והוא משום דיוסף נתיירא שאביו יכבדו ולכן לא היה הולך אצלו, אך כשמע שחולה הוא, משום דס"ל ליוסף הצדיק דיש איסור לחולה לעמוד מפני נשיא ואינו רשאי להחמיר על עצמו ולעמוד, ולכן שפיר הלך אצל אביו משום שבטוח היה שלא יקום מפניו, אך יעקב אביו ע"ה ס"ל דמותר להחמיר בדבר ולזה השתחוה לפניו. ודפח"ח. המגיה.

הכסא. ע"כ. ומשמע שמשום שהמקום אינו נקי, לא מקרי קימה שיש בה הידור. הא במקום נקי שבבית המרחץ, וכגון בבית החיצון, שפיר קרינן בה קימה שיש בה הידור.

וכהא דר' חייא דהוה יתיב בי מסחותא, וחליף ואזיל רבי שמעון בר רבי ולא קם מקמיה, ואיקפד. ואתא אמר ליה לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהילים, ולא עמד מפני וכו'. ע"כ. הרי שהקפידו כמה מחז"ל שלא עמדו מפניהם אפילו בבית המרחץ. ואולם תירצנו זה שמה שהקפידו היינו בבית החיצון, שאין עומדים שם ערומים. אבל בבית הפנימי שעומדים שם ערומים, אין זו קימה שיש בה הידור. וכ"פ רש"י (שם) בתי גואי מקום שבני אדם עומדים ערומים. והא דר' שמעון ברבי בבתי בראי, מקום שעומדים לבושים, דהתם מקום הידור הוא. וכ"פ בשו"ע (י"ד רפ"ד, ד) וז"ל: אין עומדים מפניהם לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ. דכתיב תקום והדרת (ויקרא יט, א). קימה שיש בה הידור. ודוקא בבית הפנימי של מרחץ. אבל בבית החיצון, עומדים. עכ"ל.

וראיתי למרן החיד"א בספר טוב עין (סי' י"ח אות י"ז) שכתב וז"ל: נסתפק גדול אחד, ישראל חבוש בבית אסורים והמקום מטונף, שבודאי אסור להתפלל ולברך שם אפילו בהרהור. אך יש להסתפק אם יכול לקיים מצוה במעשה בלי שום הרהור. כגון אם יושיטו לו דרך חלון צר לולב ואתרוג, אם יכול ליטלם בידו באופן שיעמיד על עצמו שלא להרהר עוד בזה, או דילמא גם מעשה המצות אין לעשות כי אם במקום נקי. ולכאורה יש להביא ראיה מקידושין (כ. ב) יכול יעמוד לפניו בבית הכסא ובבית המרחץ ת"ל תקום והדרת, קימה שיש בה הידור. ואם איתא שאין לעשות מצוה במקום מטונף, למה לי קרא דתקום והדרת. אלא ודאי שעל

אלא באבל שמעולל בעפר קרנו, אבל במ"ב לא שייך ה"ט משום דהוי אבלות ישנה, וכדפסקינן באו"ח (סי' לח, ו וסי' תקנה) דבמ"ב חייבין בתפילין מה"ט. ע"ש.

אך באבל תינה יום ראשון, בשאר ימים מניח כדרכו. אלמא שאין מתעולל בעפר קרנו כי אם יום ראשון. וכמו שכתבו התוס' ברכות (יא, א ד"ה שנאמר בהם פאר) וז"ל: פרש"י ואלו מעולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר. וא"ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכולי עלמא אסור. ותירץ השר מקוצי דצריך טעמא של רש"י כי היכי דלא גילף שאר מצות מתפילין מקל וחומר. א"נ צריך טעמא דרש"י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא. עכ"ל. וכ"כ התוספות כתובות (ו). ב ד"ה יחנן מן התפילין. (ע"ש. ומתוס' ברכות (י, ב) הנ"ל מוכח שלא שייך טעם של מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא. כיע"ש. ולפי זה דל מהכא טעם זה המעולל בעפר ונשאר טעם של קימה שאין בה הידור משום שיושב בארץ.

וגם טעם ישיבה על הארץ יש לדהות על פי מה שכתב החיד"א בשו"ב (י"ד סי' שצ"ג) בשם הרב בית יהודה דצערא דגופא דאבל וחולה בקרבו ישים, זיויה ישתנון, קימה שיש בה הידור היא. ודבריו ברורים. ע"כ.

איברא שיש עוד מקום עיון על הגאון שבות יעקב הנ"ל במה שכתב שקימת האבל אין בה הידור. ואע"פי שהגרע"א בהגהותיו לשו"ע (י"ד סי' שצ"ג) הביאו. כיע"ש. וכן בגיליון מהרש"א שם. עכ"ז י"ל שאומנם אמרו בקידושין (כ. ב) אמר מר יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ וכו'. לא קשיא הא בבתי גואי, הא בבתי בראי. ה"נ מסתברא דאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן בכל מקום מותר להרהר, חוץ מבית המרחץ ומבית

וביותר לפי מה שכתב בפת"ש (סי' רמד ס"ק א) בשם הרב ארבעה טורי אבן על הרמב"ם (הלכות ת"ת ו, א) שדווקא ברבו שאינו מובהק או בשאר חכם או שיבה יש אלו דינים, אבל ברבו מובהק שהוא בכלל מורא צריך לקום בפניו גם בבית המרחץ, וכן באביו. וגם מה שאין בעלי אומניות חייבים או רשאים לעמוד, היינו דוקא מפני חכם או רבו שאינו מובהק, אבל מפני רבו מובהק צריכים לעמוד. ולכן לא הביא הרמב"ם דינים אלו בפרק דלעיל דמיירי ברבו מובהק. וכן הטור והש"ע כתבו דינים אלו בס"י רמ"ד ולא בס"י רמ"ב. עכ"ד. ע"ש. וחולק ע"ד הלחם משנה (שם) שכתב שדינים אלו אפילו ברבו מובהק. ובאמת שיש לדחות שבאבל אינו חייב או אינו רשאי לקום אפילו בפני נשיא, והרי נשיא כרב מובהק. ועכ"פ מוכח שהמקום גורם ולא עצם האבלות.

טעם לפטור אבל מקימה - שו"ת יביע אומר ותבט עיני בשו"ת יביע אומר (חלק ג י"ד סי' כז) שיצא לתת טעם אחר ע"פ דרכו של הלבוש הנ"ל. דה"ט משום שהוקש האבל למלך, וכדאמרינן בכתובות (סב, א) מנין לאבל שמיסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם. ע"ש. ומבואר ברמב"ם (הלכות מלכים ב, ה) שאין המלך עומד אפילו מפני נביא וכ"ג אלא כששואל באורים ותומים. ע"ש. וה"ג האבל שהוקש למלך אינו עומד אפילו מפני נשיא. ומשום שהוא טרוד בצערו, עבדו ליה רבנן יקרא. וכדאמרינן גמ' (פכתיבות שם) מר זוטרא אמר מהכא וסר מרוח סרוחים. מר זח נעשה שר לסרוחים. ופרש"י מי שנפשז מרה ודעתו זחה ומעותקה מעליו, נעשה שר לסרוחים לגדולים הבאים לנחמו. ע"כ.

דחיית הטעם

ויפה אמר להעמיד דברי הלבוש על מכונם. וכבר כתב כעין זה החיד"א בשו"ת ברכה (י"ד

מעשה המצוה לא קפדינן, ומש"ה אצטריך קרא לומר דבעינן קימה שיש בה הידור. עכ"ל. וכפי זה משמע שהמניעה שלמדנו מהכתוב היא מפאת המקום, שאינו נקי דיו להיות כשיר לביצוע מצווה הדורשת הידור.

וכעין זה כתב בשו"ת תורה לשמה (סי' קל"ג) ששמע מחכם אחד שמ"ש בגמרא דקידושין יכול יעמוד לפניו בבית הכסא ובית המרחץ ת"ל תקום והדרת קימה שיש בה הידור. מוכח שבשאר מצוות שרי. דאי אמרת דגם מעשה המצוות אינו יכול לעשות במקום מטונף, אמאי אצטריך קרא, אלא ודאי דשרי. ונמויתי לו דאין מכאן ראייה דאי לאו קרא הוה אמינא אע"ג דאין לעשות המצוה במקום מטונף, מ"מ אם המצוה עוברת ומתבטלת, כהכא שהזקן עובר והולך לו שאם לא יקום א"א לעשות אותה המצוה כלל, דאה"ג כל כהא חייב לקום, להכי אצטריך קרא ללמדנו דפטור נואע"פי שדחה שאין מכאן ראייה לנידונו, לעצם הדין שלפניו הביא ראייה ממתניתין ספ"ק דמאי דתנן ומפרישין אותו ערום ואיתא בירושלמי מפני שאינו טעון ברכה, וכ"כ הרמב"ם בפ"ט מהל' מעשר (הל' ד) כשמפרישין מן הדמאי תרומת מעשר ומעשר שני אין מברכין עליהם לפי שהוא ספק לפיכך מותר להפריש כשהוא ערום ע"ש. נמצא אע"ג דהברכה אסור לברך כשהוא ערום, אפ"ה המצוה דהפרשה מקיים כשהוא ערום. דדילמא עדיין הוא טבל גמור והפרשה זו היא מצוה גמורה מן התורה וגם זו היא ראייה ברורה. עכ"ד. ועיין מזה למהר"י חאגיז בשו"ת הלכות קטנות חלק ב סי' נב. ובספר עיקרי הד"ט או"ח סי' ג אות טו. ובשו"ת צ"ץ אליעזר חלק טו סי' לב. ודלא כהמשנ"ב סי' תקפח, ב בביאור"ה שלא ראה דברי הרבנים הנ"ל. ובשו"ת יביע אומר חלק ו י"ד סי' כט. ואכמ"ל.

והש"ך (י"ד שם ס"ק א) כתב שאפילו בבית האמצעי של מרחץ עומדים כיון דיש שם שאילת שלום, וכמ"ש בא"ח סי' פ"ד. ע"כ. אלמא שהמקום גורם. וכפי זה למה לא יעמוד האבל בפני ת"ח.

(חלק ג סי' שעו אות א) שכתב שאין האבל והחולה חייבים לעמוד מפני נשיא וכו'. שמא יאמרו להם שבו. ע"כ. ומשמע כפי זה שאינם רשאים לעמוד^[כז]. וכפי שכתב הלח"מ בדעת התוספות הג"ל וכדברי רבינו ירוחם והרמב"ן. וכן נראה מדברי בעל ערוך השלחן (פי' שעו, ה) שכתב שהמנהג שהאבל והחולה אינם עומדים אפילו כשנכנס אליהם אדם גדול, וכמ"ש חז"ל הכל חייבים לעמוד לפני נשיא חוץ מאבל וחולה. וזה שאמרו לכל אומרים שבו חוץ מאבל וחולה הכי פירושו שאם אירע שהאבל או החולה עמדו מפניו אף שאין להם לעשות כן מ"מ אם עשו כן לא יאמר להם שבו. עכ"ל.

וראיתי בשו"ת יביע אומר (חלק ג י"ד סי' כז) שכתב שפי' רשאיין חייבין. וכמ"ש התוס' קידושין (ל) ובחולין (נד) ובתענית (יג, ב) ד"ה אין. וכ"ה בהרא"ש והר"ן והמאירי קידושין שם. ולכן פשוט הדבר דלהלכה אין לנו אלא דברי מרן ז"ל וכמ"ש ג"כ השבו"י. ע"כ. וכבר כתבתי לעיל [סעיף א] שכ"ד הגאון בעל ציץ אליעזר (חלק יז סי' מה) לבאר חייבים היינו רשאים. והביא ראיות רבות לדבריו. כיע"ש. ויש בזה כדי ליישב גרסת הרמב"ן בתורת האדם הג"ל. אבל היפה ללב והערוך השולחן נקטו בדבריהם לשון צח וברור לאמור שאינם רשאים. וגם דברי התוס' במו"ק הג"ל ברורים הם למדי, שכן אמרו שאין לו רשות לקום מפני נשיא.

ואע"פי שהגאון הראש"ל בשו"ת יביע אומר הג"ל כתב שבחלק ה' תברא לגזיזיה

סי' שעו אות א) ונעייין עוד כיוצא בזה במאירי מו"ק כח, אן. אך יש להקשות על טעמו זה דקושטא קאי שהמלך עומד בפני לומדי התורה. וכמו שפסק הרמב"ם בהלכות מלכים (פרק ב. ה) וז"ל: וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה. וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל, יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו. וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה, אפילו לתלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. עכ"ל. וצריך לומר שמלך אינו נוהג כן אלא בביתו וכשהוא לבדו ובצינעה, וכמו שכתב הרמב"ם בהמשך דבריו שם^[כח]. הכא נמי אבל יושב כמלך בגדוד. ומ"מ לא אפרק טעם זה מחולשא, דאטו מי יאמר דלא עסקינן בבא לנחמו ת"ח והאבל יושב לבדו. שבכי האי גוונא במלך חייב לקום, ולמה לא יקום האבל מפניו בתור חובה באופן זה. והפוסקים לא חילקו בכך וצ"ע.

טעם חדש בדבר

ולא דמסתפינא אמינא טעם אחר על פי דברי הש"ך (י"ד סי' רמד ס"ק ג) שבמרחץ בבית החיצון חייב לקום מפני רבו ות"ח הואיל ויש שם שאילת שלום. כיע"ש. ומינה שבמקום שאין שאילת שלום אין הידור. ובבית האבל אין שאילת שלום. ולכן קימה זאת במקום שאין שם שאילת שלום היא קימה שאין בה הידור ופטור. ואולם אינו מוכרח שכן בט' באב שאין בו שאילת שלום ובכל אופן שייך בה קימה שיש בה הידור. ושמא י"ל דאבילות ישנה שאני. וצ"ע.

מחלוקת הפוסקים אם רשאי לעמוד ואנוכי הרואה למהר"ח פאלג'י בספר יפה ללב

בן חיים

[כד] וז"ל: "במה דברים אמורים, בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצינעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה. ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא יראתו בלב הכל". ע"כ. המגיה.

[כה] ודיוקו ממה שכתב "שמא יאמרו להם שבו" משמע דעליהם להימנע מלעמוד על מנת שלא יאמרו להם כן. המגיה.

בלב חיים הנ"ל (פי' שעו). ואמ"א לעיין בדב"ק. ואמנם נאמן עלינו הדיין. אך עכ"ז עדיין אין לקבוע הלכה כמשנה אחרונה, וכלשון מרן שליט"א שגם הגרעק"א ובנו המהרש"א נמשכו אחרי דברי השבות יעקב, ואע"פי כן לא כל דבריו מוכרחים.

והיה נראה לומר שאפילו לדעת התוס' וסיעתייהו אין לחוש אלא בנשיא דווקא נוה"ה לרבו מובהק למה שכתב המאירי (קידושין לג, א) בשם גאוני הראשונים שדין רבו מובהק כדן נשיא. כיע"ש. ומשו"ע יו"ד סי' רמד לא משמע כן. אלא יש חילוק ביניהם. כיע"ש. שרק מהם צריך קבלת רשות לשבת. וכפי המבואר בהוריות (יג, ב) ת"ר: כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים, ואין יושבים עד שאומר להם שבו. כשאב ב"ד נכנס, עושים לו שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן עד שישב במקומו. כשהכנס נכנס, אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו. עכ"ל. וא"כ לא שייך להקפיד בזה"ז, שכן אין לנו נשיא, שאין נשיא אלא סמוך בא"י. וכמו שכתב ר"א בן הרמב"ם בתשובה (פי' ד) שלא נקרא נשיא במשנה ובתלמוד ובשאר דברי רז"ל אלא ראש ישיבה הסמוך בא"י והוא ראש הסנהדרין או מלך. ע"ש.

ועוד יש מקום עיון על פי מה שכתב הרמב"ם (הל' ת"ת פרק ו, ו) וז"ל: ראה את הנשיא עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו, והנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואינן יושבין עד שיאמר להם שבו. ע"כ. והחילוק בין רואה נשיא לבין נכנס נשיא, י"ל שכשרואה נשיא מהלך ברה"ר אינו חייב לעמוד כי אם עד שיתכסה מעיניו. אך בנכנס לבית המדרש או לבית וכיוצא בזה אינו רשאי לשבת עד שיאמר לו שב וכמבואר חילוק זה בסמ"ג (עשין י"ג) בשם ר"י. וכ"כ בתוס' הרא"ש בקידושין (ל"ג ע"ב. וכ"ה בב"י יו"ד סי' רמד) וכן

הוא לשון השו"ע (רמד, ב). ע"ש. ונסתפקתי באופן שיושבים מנחמים לפי האבל, הלא הם חייבים לעמוד מפני הנשיא. ומה בכך שיאמר הנשיא שבו, והרי אינו מתכוון לאבל דוקא, כי אם לשאר אינשי העומדים מפניו כפי הדין. וכן משמע קצת ממירא דר' יוחנן במו"ק (כו, א) שהכל חייבים לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה. ע"כ. ובדוחק י"ל שחיישינן שמא יכנס הנשיא בגפו ואין מנחמים לפני האבל, ואינו יכול לשבת עד שיאמר לו שב. וגם זאת יש לדחות על פי דברי המאירי. ובמאירי במו"ק הנ"ל כתב שאם עמדו האבל או החולה אין אומרים להם שבו שמשמעם של דברים שישב בחוליו או באבלו אלא שמצדד ראשו אצלם בכניעה ובדמימה. ע"כ. אלמא שנותן רשות לשבת בלא אמירה. ולדעת התוס' הנ"ל נראה שאין צריך לתת רשות כלל ופשיטא שיכולים לשבת ללא רשות. ע"ש.

ועוד יש לומר על פי מה שפסק הרמב"ם הנ"ל וכ"ה בשו"ע (רמד, ד) שנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול. ומה בכך שישב האבל בלא רשות, והלא ולפי זה גרויח שלא יבטל האבל מ"ע מן התורה לקום מפני ת"ח. ואולם החיד"א בשו"ר ברכה (יו"ד סי' שעו אות א) הביא דברי הבית יהודה (הל' ב סי' פב) שכתב כדעת הלבוש והכוונה שהרב והנשיא מוחלים על כבודם וכו'. ע"כ. ודחאו בטענה שמי חייב את הנשיא או את הרב למחול על כבודם. ועוד שמלשון ר' יוחנן במו"ק הנ"ל לא משמע טעם מחילה כלל. שאמר שאבל וחולה אינם חייבים. ולא אמר שהרב או הנשיא ימחלוהו. אלא עיקר הטעם משום שאבל דומה למלך. וע"כ אינו חייב לעמוד מפני הנשיא או הרב. עכ"ל. וטעם זה שייך בכל אלו אשר חייב בקימה מפניהם.

ועינא דשפיר חזי בשו"ת יביע אומר (הל' ג יו"ד סי' כו אות ה) שהביא דברי הגאון ר"א רגולר בשו"ת יד אליהו (סי' פה) שכתב ככל

דין נשיא לבד (שאע"פ שהכל מיטמאין לו אין מתאבלין עליו) אע"פ שאינו מצוי בזה"ז. ומצאתי בשלחן גבוה (פי' שעו ס"ק ד) שג"כ הקשה על הטוש"ע שלא הביאו הדין דהכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאכל וחולה. ואין לומר דה"ט משום דאין נשיא בזה"ז, שהרי (בפי' שמו ובפי' שדמ) הביאו דין נשיא. ע"כ. ומשמע דס"ל אליבא דהטוש"ע דדוקא נשיא קאמר, ולא בשאר ת"ח וזקן, וכדברי הגר"א רגולר הנ"ל, אלא דנקיט נפשיה בקצירי. ועכ"פ אינו מוכרח. וכנ"ל. ע"כ.

ועין רואה שמה שדימה מרן שליט"א דין רבו מובהק לדין נשיא, אין דבריו מוכרחים. שאע"פי שלענין לעמוד מפניו, הן הנשיא והן רבו מובהק כשעוברים, החיוב הוא כמלוא עיניו. מ"מ לענין לשבת לאחר קימה אינם שווים. שברבו מובהק עד שיתכסה מעיניו או עד שיישב, אבל בנשיא עד שיאמר לו שב. ואין לדמות זל"ז כלל לענין רשות לשבת. שאל"כ נימא נמי הכי באב"ד שגם חייב לעמוד כשעובר משיראהו, ואע"פי כן אינו צריך לרשותו לשבת. ומדברי השו"ע (רמב"א) אין ראייה לדבריו. ואדרבה י"ל שדינו כאב"ד ולא יותר.

ומה שבנה יסודו ע"ד המאירי בשם הגאונים, לדמות רבו מובהק לנשיא, לא ראיתי מי מהפוסקים מלבד המאירי שהביא סברא זאת. וחזקה על מרן שליט"א דכל רז לא אנים ליה שאם היו עוד סוברים כהמאירי הנ"ל היה מזכירם לטובה. ואין לומר שבסתם רבו אינו רשאי לישב לפניו עד שיאמר לו שב, וכמו שפסק בשו"ע (פי' רמב"א) וכפי שהביא בשו"ת יביע אומר הנ"ל שהקשה כן בספר גשר החיים (חלק א עמוד קסו) שהביא לאחר שהביא דברי היד אליהו הנ"ל, וא"כ דין רבו כנשיא שאין יושבין עד שיאמר להם שבו. ולא ידע שום חילוק ביניהם. ע"ש. וכתב ולכאורה הרי מקור ד"ז כמ"ש הבאר

האמור לעיל שדוקא מפני נשיא אינם מחוייבים לקום, מפני שהקם מפני נשיא אסור לו לישב עד שיאמר לו שב, כדאיתא בהוריות (ג. א.) וזה א"א שיהיו עומדים תמיד, שהרי אסור לומר להם שבו, כמ"ש במו"ק (פ. א.) לכל אומר להם שבו חוץ מאכל וחולה. משא"כ לקום מפני שיבה או מפני רבו שפיר חייבים, שהרי מותרים לשבת מעצמם בלא רשות. ולכן נאמרו מימרות ר' יוחנן הנ"ל בסמיכות יחד, כי בא זה ולימד ע"ז. ועפ"ז הניח בצע"ג מ"ש הרמ"א (פי' שעו, א) שאין אבל וחולה חייבים לעמוד אפילו מפני נשיא, דלפי האמור נשיא דווקא. אבל מפני שיבה ורבו צריך לעמוד שהרי אבל חייב בכל המצות שבתורה. ע"ש. והשיב עליו שאכתי לא איפרק מחולשא שהרי דין רבו מובהק כדון נשיא. וכמ"ש המאירי קידושין (ג. ב ד"ה אע"פ) גבי הא דאמרינן התם נשיא העובר עומד מפניו כמלא עיניו, ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו. וגאוני הראשונים (רבינו האי נאון) כתבו שכן הדין ברבו מובהק. ע"כ. וכן פסק מרן ביו"ד (פי' רמב"א) בזה"ל: הרואה חכם שעובר אינו עומד עד שיגיע לתוך ד' אמותיו, וכיון שעבר מלפניו יושב. ואם הוא רבו מובהק עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו. וכתב בבאורי הגר"א (פי' פ"ט טו) בנשיא, וה"ה לרבו. נמצא דכל אפיא שוין דנשיא ורבו דין אחד להם. וא"כ רבו מובהק שנכנס לבהמדר"ר עומד מפניו כמלא עיניו ואינו יושב עד שיאמר לו שב, וכדין נשיא. וא"כ הי"ל להטוש"ע להביא דין זה לענין רבו מובהק, שאין האבל וחולה צריכים לעמוד מפניו, מפני שצ"ל להם שבו. וכן יש נ"מ גם למופלג בחכמה שדינו כרבו מובהק. וכמ"ש התה"ד (פי' קלח), וביו"ד (פי' רמב"א). ועוד שהרי מצינו ביו"ד (פי' רמב"א) וכן בפי' שמו, ז"ו וכן בפי' שדמ, יח) שהובאו שם דינים השייכים לנשיא. ואם נפשך לומר דהתם אנב גררא דחכם נסבה, הרי ביו"ד (פי' שעד, יא) הוזכר

נשיא, הן אב"ד הן ת"ח, הן זקן עם איש שיבה. וכך אמרו הא לכבד את חברו וכו'. שמשמע כל אחד ואחד לפום דינא דידיה.

ואם כנים אנו בזה מיושב דבר השמיט"ה אשר טענו על הטור וש"ע שהשמיטו דין זה. וכפי דברינו לא השמיטו דבר וכלאו הכל בנועם מילין, ולעולם רשאי לעמוד, ואע"פי שאינו חייב. וכמו שפסק מור"ם ז"ל (שע"ו, א) שאבל אינו חייב לעמוד אפילו לפני נשיא. ע"כ. וחייב לא אמרינן, רשאי אמרינן. וכ"כ בספר נהר מצריים (דף קנד אות קבו) ורק לא יאמר לו שב. וכמו שפסק מר"ן ז"ל בס"י שע"ו. ע"כ. וכן המנהג בין בני ספרד. וכן ראינו מהגדולים שנהגו הידור קצת בפני ת"ח ואפילו קטנים מהם בחכמה ובשנים. ואע"פי שפטור, מ"מ לא אמרינן בזה כל הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט. וכבר האריך בזה בשו"ת יביע אומר (חלק ג י"ד סי' כז) יע"ש. ואכמ"ל יותר.

הגולה שם, מהמדרש רות, ויאמר שבו פה וישבו, א"ר אלכסנדר מכוון שאין רשות לקמן לישב א"כ נותן לו הגדול רשות. ע"ש. נמצא שדין זה נוהג אף באינו רבו מובהק, ומשום שהוא בא בגבול הגדול. אבל להיפך כשרבו נכנס לגבולו לא שמענו מזה שיאסר לו לישב עד שיאמר לו שב. ע"כ. ע"ש.

הכרעת ההלכה

והנלע"ד שאלשון הטור וש"ע מוכח שהאבל רשאי לקום מפני כל אדם שחייב קימה מפניו. ואין בזה כל איסור ולא כל מניעה. ורק כמו שכתב הטור ז"ל: לכל אומרים שב, פירוש אם בא לכבד חברו ולקום מפניו אומר לו שב, חוץ מלאבל ולחולה המשמע שב באבילות שלך ובחולי שלך. עכ"ל. שמשמע שגם האבל בא לקום, ורק ההקפדה שלא יאמר לו שב. וכן משמע מלשון השו"ע שם (סעיף ב). ומלשונם משמע שכללו יחד כל המדרגות והמעמדים. הן